

Анна Альштынюк

Універсітэт у Біалымстoku

**Жанр мініяцюры ў творчасці Янкі Брыля:
ад “Жмені сонечных промняў” да “Парастка”**

Першая падборка лірычнай прозы выдатнага беларускага пісьменніка Янкі Брыля “Рамонкавы россып” была надрукавана ў шостым нумары часопіса “Маладосць” за 1964 год, адразу пасля выхаду ў свет яго лірычнага рамана “Птушкі і гнёзды”. Даследчыкі невыпадкова акрэсліваюць перыяд працы над гэтым творам як надзвычай важны момант у мастацкай эвалюцыі Я. Брыля. Якраз у гэты час у пісьменніка выспела ўсведамленне, што менавіта лірычная проза, з якой і пачыналася жыццё Я. Брыля ў літаратуры яшчэ ў Заходняй Беларусі, найбольш адпавядае прыродзе яго таленту. Як вядома, сацыяльна-палітычныя абставіны ў пасляваенным Савецкім Саюзе не спрыялі развіццю спавядальнай, аўтабіяграфічнай літаратуры. Адкрытасць і шчырасць у асэнсаванні знешніх падзей, унутранага жыцця асобы занялі ў літаратуры сваё належнае месца толькі пасля развянчання культуры асобы Сталіна. Прынамсі, многія пісьменнікі нібы набылі новае дыханне. І вядома, раман такога кшталту, як “Птушкі і гнёзды”, як і пазнейшая лірычная проза Я. Брыля маглі пабачыць свет толькі ў новых грамадскіх умовах.

Годам пазней пасля выхаду “Птушак і гнёздаў” Я. Брыль парадаваў чытачоў кнігай з паэтычнай назвай “Жменя сонечных промняў”. Назва гэтага першага зборніка мініяцюр падкрэслівала яго ідэйна-філасофскі змест, а таксама творчую задачу аўтара: несці чытачу этычна вартаснае, эстэтычна высокае і прыгожае. Сімвалічнае значэнне маюць і назвы іншых зборнікаў лірычнай прозы Я. Брыля: “Вітраж” (1972), “Акраец хлеба” (1977), “Сёння і памяць” (1985), “На сцежцы – дзе-

ці” (1988), “Пішу як живу” (1994), “Вячэрняе” (1994), “Дзе скарб ваш” (1997), “Спежкі, дарогі, прастор” (2001), “Блакітны зніч” (2004), “Парастак” (2006).

“Жменя сонечных промняў” распачынаецца словамі:

Дарогі, сустрэчы, уражанні... І вечны спадарожнік літаратара, памочнік яго памяці – блакнот. Год за годам, блакнот за блакнотам... Адно з напісанага ўвайшло ў аповесці, апавяданні, нарысы. Другое – чакае чаргі. А іншае – просіцца быць самастойным творам¹.

Я. Брыль адразу падкрэслівае, што ягоныя лірычныя запісы і занатоўкі, перш чым стаць мастацкім творам, выліваліся на паперу здаўна, бо яшчэ ў юнацтве будучы пісьменнік засвоіў урок свайго жыццёвага і творчага настаўніка:

Усё, што ўражае розум і сэрца, трэба запісваць – раіў Л. Н. Талстой. Словы гэтыя я яшчэ ў раннім юнацтве ўзяў на сваё ўзбраенне не толькі ў іх прамым, канкрэтным значэнні. Запісваць – гэта пісаць найлепшым чынам – працай, барацьбой, любоўю ці нянавісцю сваёй узводзячы заўважанае і перажытае ў ступень вялікага мастацтва².

І таму брылёўскія мініяцюры з’яўляюцца своеасаблівым дзённікам душы, здольнай убачыць, выбраць, запомніць і перадаць чытачу прыватнае і агульначалавечае, мімалётнае і вечнае. З цягам гадоў змест, форма мініяцюры эвалюцыяніравалі, трансфармаваліся, бо выяўляліся ў іх новыя магчымасці мастацкага таленту і вялікай чалавечай асабовасці патрыярха беларускай літаратуры другой паловы ХХ – пачатку ХХІ стагоддзяў.

Ужо ў першай кнізе мініяцюр Я. Брыль аддаў перавагу сістэматызацыі назапашанага матэрыялу па праблема-тэматычным прынцыпе. “Жменя сонечных промняў” падзелена пісьменнікам на шэсць раздзелаў, у якія ўвайшлі творы, блізкія па зместу. Варта адзначыць, што выбраныя з мініяцюр выслюі паслужылі назвамі для раздзелаў кнігі, з’яўляючыся адначасова эпіграфам і своеасаблівым ключом. Светлае і горкае ў жыцці, свет прыроды, дзяцей, лёс і абавязкі пісьменніка, клопат пра беларускую мову і Радзіму, “гумар у кароткіх штоніках” – тэмы, прадстаўленыя ў “Жмені сонечных промняў”, якія будуць развівацца Я. Брылём да самага завяршэння яго жыццёвага шляху.

¹ Я. Брыль, *Жменя сонечных промняў*, Мінск 1965, с. 2.

² Я. Брыль, *Пасля першых старонак*, [у:] *Роздум і слова*, Мінск 1965, с. 276.

Паступова паказ падзей, сцэнак з жыцця і перадача непасрэдных ўражанняў ад іх узбагачаецца ў брылёўскіх мініацыорах глыбокім роздумам над лёсам чалавека, што выяўляецца пры тым і надалей ва ўвазе да часта, здавалася б, неістотных канкрэтных штодзённых момантаў. Аднак выдзеленыя з непасрэднага жыццёвага кантэксту такой выразнай асабовасцю, як Я. Брыль, гэтыя моманты становяцца фактам мастацкай рэчаіснасці.

Адно з вядучых месц у брылёўскай лірычнай прозе займае тэма прыроды, яе характава і ролі ў жыцці чалавека. Усё жыццё Я. Брыль не стамляўся са шчырым здзіўленнем глядзець на навакольны свет і па-мастацку выяўляць сваё разуменне яго гармоніі і характава.

Трэба падкрэсліць, што ўжо ў “Жмені сонечных промняў” мініацыора пра прыроду больш аб’ёмныя, чым мініацыора з іншых частак, што, відаць, сведчыць аб пэўным эмацыянальным прыярытэце. Вось у адной з мініацыора пісьменнік дзеліцца ўражаннямі з летняга побыту на найвялікшым беларускім возеры:

Нарач.

Сонца на захадзе. Зірнула з-пад хмары, як спадылба, і хвалі, неспакойныя ад халоднага ветру, неак адразу сцюдзёна, нявесела заблішчалі пад чорнай столлю нізкага неба. (...)

На ўсходзе – дзве вясёлкі: ніжэй – ярчэйшая, вышэй – слабая. Калі пагусцеў дождж, ніжэйшая вясёлка з хмарай, якую яна абдымае, наблізілася да нашай лодкі, а вышэйшая засталася на месцы, з канцамі, утопленымі ў возеры далёка, каля самых яго, паўднёвага і паўночнага, берагоў. Калі правае крыло хмары працягнулася, прайшло дажджом па драбналесці, дачах і хутарах, вясёлкі раскалоліся папалам, – левая палавіна іх паблякла і знікла, а правая, на фоне густой хмары, нібы надзейна ўбітая канцом у паўднёвы бераг, датлявае паволі...³

Я. Брыль стварыў пейзажную замалёўку, у якой дзеліцца хуткаплыннымі ўражаннямі ад пабачанага. І чытач здзіўляецца, захапляецца і гэтай жывой карцінай, і эмацыянальнай памяццю пісьменніка, дзякуючы якой ён перажывае кароткачасовую хвіліну, якая бясконца доўжыцца ў саму чалавечую вечнасць.

Хоць у жыццёвай біяграфіі Я. Брыля хапала трагічных момантаў, але ён заўсёды заставаўся аптымістам і, відаць, у значнай ступені якраз адкрытасць прыродзе давала яго душы сілы і гарманізавала. Па словах Радзіма Гарэцкага, Я. Брыль *быў на дзіва наглядальным і замілаваным да кожнай праявы прыгажосці ў дрэве, травінцы,*

³ Я. Брыль, *Жменя сонечных промняў*, с. 134–135.

птушыцы, рэчцы, закаце і ўсходзе сонейка... Яго апісанне малюнкаў прыроды – вершы ў прозе⁴. Письменнік маляўніча і ярка паказвае не толькі ўвесь краявід, але часта канцэнтруецца на нейкай адной з’яве. Пры дапамозе трапнага слова, удалага параўнання ён дае чытачу магчымасць убачыць дэталі: *У ціхім, светлым ранні па верхавінах прыдарожных бяроз раптам прайшоўся ветрык – нібыта пальцамі перабіраючы па валасах кагосьці любімага*⁵.

Можна сказаць, што Я. Брыль быў чалавекам дарогі і ўсё жыццё імкнуўся адкрываць, спазнаваць невядомае і нязвяданае. На старонках кніг лірычнай прозы Я. Брыль расцярушыў успаміны пра розныя месцы Еўропы, Азіі, Амерыкі... Аднак праз новыя ўражанні письменнік паэтызаваў прыгажосць Радзімы, бо, відаць, як у чалавека памежжа, у яго было асабліва абвостранае ўспрыманне родных краявідаў.

Невыпадкава асаблівае месца належыць у лірычнай прозе Я. Брыля расповеду пра родную Загору і любімае Крынічнае, дзе сям’я Брылёў летавала з 1978 года. Умеў письменнік праз нязначную, здавалася б, падрабязнасць падкрэсліць і жыццёвую сілу прыроды, і рух часу, і сваю добразычлівасць да людзей:

Ужо на працягу блізу дваццаці гадоў, вядучы новых ды новых гасцей да бацькі Нёмана, я паказваў ім на прыдарожным пні нявінна смелае безазанятка, пасля, праз іншыя дачныя леты, хваліў бярозку-падростка, а сёння ўжо, дарагія мае, мы з вамі палюбаваліся сталай красуняй!.. (...) Нічога, што я ўжо трохі надрукаваў пра гэта гадоў з сем-восем таму назад, – бяроза ж і далей расце, а новыя госці, дзякуй ім, едуць!..⁶

Тое, што адбываецца ў свеце прыроды – непаўторнае і вечнае, бо ў прыроды свае законы. Яна таямнічая, нязвыклая, але і цыклічная. І хочацца паўтарыць за письменнікам: *вечер будзе кудысьці гнаць аблокі, месяц – хавацца за соснамі, калі і мяне ўжо не будзе*⁷.

Сапраўды, Я. Брыль далучыўся да шэрагаў тых выдатных письменнікаў, якія адкрывалі ў прыродзе паэзію і шчодро дзяліліся ёй з чытачом. І, відаць, невыпадкава суседнічае з тэмай прыроды ў Я. Брыля гуманістычная тэма маленства.

Запісы пра дзяцей выдзеліліся письменнікам у асобную частку ўжо ў “Жмені сонечных промняў”. Мініяцюры пра дзяцей рассыпаны і па

⁴ Р. Гарэцкі, *Запаленае ім святло – нязгаснае*, “Народная воля”, 1 верасня 2006, [на:] <http://www.nv-online.info/index.php?c=ar&i=162>.

⁵ Я. Брыль, *Дзе скарб ваш. Лірычная проза*, Мінск 1997, с. 194.

⁶ Я. Брыль, *Парастак. Запісы і эсэ*, Мінск 2006, с. 27.

⁷ Я. Брыль, *Запаветнае. Выбраныя творы*, Мінск 1999, с. 390.

многіх старонках наступных кніг Я. Брыля. Дзецям прысвечана таксама змешчаная ў першым томе трохтомніка “Выбраных твораў”⁸ вялікая падборка пад назвай “Адкуль паэзія”, якую складаюць запісы, што рабіліся ў 1946–1983 гадах.

*Дзе б я ні быў, якая б гэта ні была далёкая, цудоўная краіна, – усюды для маці, бабуляў, бацькоў – аднолькава простыя чалавечыя абавязкі і клопаты, – заўважае Я. Брыль. – І ўсё гэта робіць тую экзотыку так прыемна, – па-чалавечы звычайнай і простае, як мая родная Загора*⁹. Пабачанае, пачутае пісьменнікам вельмі часта нагадвае яму мінулае – часы яго ўласнага маленства і юнацтва. Увогуле ж рэтраспекцыя з’яўляецца характэрнай рысай брылёўскай лірычнай мініяцюры, урэшце, як і ўвогуле лірычнай прозы. У нейкі момант выплываюць раптам з пісьменніцкай памяці ўспаміны:

...Чытаючы, як ён, Рэмезаў, у маленстве “прыкладывался к мошам”, выразна ўбачылася, як я, малы, з маміных рук, узяты пад пашкі, прыкладваюся да плашчаныцы (...) А потым, само сабою, ведаючы цяпер, што мы з мамай і туды, у царкву, і адтуль ідучы па чатыры кіламетры, а назад яшчэ і прыцемкам, пра нешта ж і гаварылі ў дарозе¹⁰.

Такім чынам уражанні Брыля-чытача прыцягнулі далёкія ўспаміны яго дзяцінства. Пісьменніку хочацца аднавіць і размову з мамай, але, на жаль, словы згубіліся ў часе. І хоць ён мог бы іх прыдумаць, але ж верны праўдзе свайго жыцця і законам сваёй творчасці, не хоча ўводзіць вымысел у святое для яго. З цягам гадоў многае гублялася ў закутках памяці, ды сярод аскепкаў успамінаў Я. Брыль раз-пораз знаходзіў тое, што запомнілася назаўсёды. Яскравым прыкладам можа быць мініяцюра аб тым, што ў дзяцінстве пісьменнік *намаляваць умеў адно: дом са студняй, плотам, комінам з дымком, сцежкай да студні і дрэвам, а то двума. Але заўсёды не хапала фантазіі намаляваць галіны ды галінкі так, каб адна на адну былі не падобныя*¹¹.

З гадамі Я. Брыль – муж, бацька і ўрэшце дзед, натуральна, пачаў дзяліцца назіраннямі, эмоцыямі, рэфлексіямі з сямейнага жыцця. Няшмат мініяцюр пісьменнік прысвяціў сваім уласным дзецям. Значна часцей ён пісаў пра ўнукаў, што, магчыма, звязана з фактам, што ён

⁸ Я. Брыль, *Выбраныя творы: У трох тамах*, Мінск 1992, т. 1.

⁹ Я. Брыль, *Муштук і папка. Апавяданні, мініяцюры, маленькая сага*, Мінск 2008, с. 108.

¹⁰ Я. Брыль, *З людзьмі і сам-насам. Запісы, мініяцюры, эсэ*, Мінск 2003, с. 130.

¹¹ Я. Брыль, *Вячэрняе. Лірычныя запісы і мініяцюры*, Мінск 1994, с. 238.

з унукамі праводзіў больш часу, чым калісьці з дзецьмі. Вось абразок з жыцця Янкі-дзядулі:

Яна не разбудзіла мяне, бо я не спаў, – сказала ў цемры, з поўнай упэўненасцю малых, што іх, вядома ж, чуюць: “Дзед, хачу да цябе!”. Узяў да сябе. Аказалася, што ёй прысніўся страшны сон: свіння з вялізнай, разяўленай пашчай. Ледзь не адразу, у поўнай бяспецы, малая заснула¹².

Дзіцячая ўпэўненасць у тым, што дзед здольны абараніць ад усяго дрэннага, сведчыць аб шчырых сямейных адносінах. І Я. Брылю, відавочна, прыемна, што ён патрэбны і любімы наймалодшымі ў сям’і.

Звяртае ўвагу і тое, што пісьменнік многа месца прысвяціў тэме дзіцячай крыўды. Ён уголас гаварыў, што не заўсёды малы чалавек атрымлівае любоў, не заўсёды ён можа цешыцца жыццём. Пісьменнік, які непасрэдна перажыў Другую сусветную вайну, безумоўна, не адзін раз бачыў і чуў ад іншых (асабліва ў час працы разам з Алесем Адамовічам і Уладзімірам Калеснікам над дакументальнай кнігай “Я з вогненнай вёскі...”) пра трагічны лёс дзіцяці ў час вайны.

Адным з прыкладаў тут з’яўляецца лірычны запіс пра прачытанае ў газеце інтэрв’ю, у якім апісваецца страшная гісторыя смерці польскай дзяўчынкі. Нямецкі салдат па загадзе обер-лейтэнанта забіў шасцігадовае дзіця. *Яе карыя вочы, звернутыя да яго з жахам і просьбай-умольваннем, ён памятаў дваццаць пяць гадоў. Не займеў сваіх дзяцей, не мог бачыць чужых і глядзець ім у вочы*¹³. Учыненая забойства сталася для немца праклёнам і ён пакончыў жыццё самагубствам. Перад вачыма пісьменніка з’явіліся найперш вобразы з літаратуры, а пазней ён стаў думаць пра тое, што і як робіцца сёння, далей і бліжэй...¹⁴. Я. Брыль ставіць шматкроп’е, хіба, каб падкрэсліць, што на свеце так многа крыўды, што няма слоў, якімі б можна было адекватна перадаць сутнасць гэтай трагічнай з’явы.

Праз усю творчасць Янкі Брыля праходзіць тэма роднай мовы, якую пісьменнік рэалізаваў у розных аспектах. Прыярытэтны характар набывае клопат пісьменніка пра стан і будучыню беларускай мовы. Ужо ў “Жмені сонечных промняў” Я. Брыль выразна адназначна вызначаецца ў нацыянальным пытанні: *Люблю рускіх, Расію, люблю Украіну... Але ніколі яшчэ не пашкадаваў, што я – беларус, ніколі не захацеў быць некім іншым (...)* Я беларус таксама, як я – мужчына,

¹² Я. Брыль, *На сцезцы – дзеці. Апавяданні, мініяцюры, эсэ*, Мінск 1988, с. 82–83.

¹³ Я. Брыль, *Парастак*, с. 41.

¹⁴ Тамсама, с. 42.

*і проста не магу глядзець на свет інакш*¹⁵. Відаць, нарастанне русіфікатарскіх тэндэнцый ужо ў першай палове 60-х гадоў падштурхнула Я. Брыля да роздумаў такога кшталту.

Сфармуляванае Я. Брылём у зусім маладыя гады і выказанае ў рамане “Птушкі і гнёзды” жыццёвае і творчае крэда – службыць чалавечтву, арганічна рэалізавалася ў самаадданай працы дзеля свайго народа, родных культуры і мовы. Аднак і нацыянальна свядомы творца часам паддаваўся агульным тэндэнцыям у грамадстве, у чым шчыра прызнаваўся і каляўся:

Жонка звярнулася да мяне па-руску, і я адказаў ёй на гэтай мове. Якую люблю даўно. Якая воляй шавіністаў – залівае наша жыццё, выжывае нашу родную мову. Якая міжволі ўваходзіць і ў наша жыццё, у жыццё найбольш свядомых нацыянальна... І я – здаецца, як ніколі, ясна адчуў, што я – пісьменнік народа, заціснутага на працягу гісторыі паміж двума мацнейшымі народамі, носьбіт і, у нейкай меры, творца той мовы, якой было, ёсць і будзе вельмі нялёгка ў цясноце паміж дзвюма моцнымі, выдатна распрацаванымі мовамі. (...) Я ем свой горкі хлеб па святым сваім абавязку, я не здраджу яму, бо проста не змагу, але ж як мне часамі – і часта – хочацца адпачыць ад свайго служэння, ад свайго падзвіжніцтва, адчуць ад чытача тое, што адчуваюць у сваім нацыянальным асяроддзі мае калегі палякі, рускія, немцы і ўсе тыя іншыя літаратары, не ўсе лепшыя за мяне, для каго няма пытання мовы, няма пакутаў, болю, смутку за яе...¹⁶

Відавочна, хіба большасць беларускіх пісьменнікаў перажывала і перажывае падобныя пачуцці, бо драматычнае становішча беларускай мовы катастрофічна звужае чытацкую аўдыторыю, садзейнічае, урэшце, дэнацыяналізацыі народа. І на што можа абAPERціся ў такой, можна сцвердзіць, эксістэнцыяльнай сітуацыі майстар слова? Я. Брыль абAPIраецца на сваю чалавечую здзейсненасць, вернасць роднаму слову: *Сёння ўжо ў мяне пісьменніцкага звання не адбярэш, што зроблена мною – зроблена. А толькі вось зноў я жыва адчуў той балючы страх, які наведваў мяне ў самым пачатку юнацтва, – страх, што без літаратуры, без майго ў ёй удзелу, я – нішто...*¹⁷

У кнізе “З людзьмі і сам-насам” Я. Брыль дае ацэнку тым, хто, паводле яго, адказны за сітуацыю роднай мовы: *Колькі нагаворана з іх-няга і нашага боку пра неабходнасць аб’яднання, але ж ні слова – ні ў друку, ні па тэлевізары ці па радыё – пра тое, што апаганьваецца,*

¹⁵ Я. Брыль, *Жменя сонечных промяў*, с. 69–70.

¹⁶ Тамсама, с. 64.

¹⁷ Я. Брыль, *З людзьмі і сам-насам*, с. 29–30.

ліквідуюцца мова нашага народа, найгоршым, найзлачыннейшым, як дагэтуль, чынам¹⁸. У выразнай крытыцы ўлады, сродкаў масавай інфармацыі, якія не бачаць праблемы, з якой змагаецца беларуская мова, выяўляецца паслядоўная грамадзянская пазіцыя Я. Брыля.

З незатоеным бодем пісьменнік гаворыць і пра месца, якое займаюць беларусы ў сваёй дзяржаве: *Ёсць у нас меншасці польская, яўрэйская, татарская, будучь, чаго добрага, азербайджанская, армянская... Рускіх так нягожа называць, бо яны ў нас “подавляющее меньшинство”*. А беларусаў гэтых як быццам і зусім няма¹⁹. Завастрэнне праблемы павінна адгукнуцца ў чытачў роздумам над становішчам беларускага народа.

Вельмі цікавы і своеасаблівы падыход выяўляе Я. Брыль у гаворцы пра літаратуру, бо, як вядома, мастацкае слова мела вялікае значэнне ў яго фарміраванні як чалавека і пісьменніка. Дзякуючы лірычным запісам можна прасачыць і вывучыць асабістае і творчае жыццё пісьменніка – чалавека, грамадзяніна.

Я. Брыль шчыра дзеліцца з чытачом сваімі думкамі, нават найінтымнымі, бо лічыць, што ў іх нараджаецца нейкая агульная праўда аб чалавеку, яго жыцці, а няшчырасці не схаваюць нават найпрыгажэйшыя словы:

Чытача не ашукаеш. Калі ты любіш, што любіш, па-сапраўднаму, а ненавідзіш таксама на ўсю душу, калі ты ўкладваеш у тое, што пішаш, усё, што маеш найлепшага, калі робіш гэта натуральна, шчыра, без усякай задняй, нізкай думкі, – чытач гэта бачыць, ён прымае тваю руку, працягнутую на дружбу²⁰.

Варта звярнуць ўвагу на асобны кантакт Я. Брыля з чытачом, якому пісьменнік прапануе ролю суразмоўцы і сябра. Сяброўства з чытачом патрэбнае творцу, каб быць зразумелым у сваёй шчырасці, у тым, што крапае сэрца, душу і розум.

Ад беларускай літаратуры на працягу многіх гадоў вымагаўся паказ ідэальнага свету і героя. Я. Брыль заўсёды імкнуўся быць аб’ектыўным сведкам, які не баяўся пісаць праўду. У цыкле “Свае старонкі” з своеасаблівым падзагалоўкам “Да творчай аўтабіяграфіі” выкрываецца такая адмоўная з’ява рэчаіснасці як ціск цензуры. У адной з мініячур пісьменнік не проста распавядае аб “карэктуры” сваіх

¹⁸ Тамсама, с. 53.

¹⁹ Тамсама, с. 126.

²⁰ Я. Брыль, *Збор твораў: У чатырох тамах*, Мінск 1968, т. 4, с. 66.

твораў, але дзеліцца бодем творцы, у якога адбіралася творчае права быць самім сабой:

(...) пагана на душы ад гвалту, які зрабілі над маім чацвёртым томам, прымусіўшы зняць тое, што здаецца патрэбным... З гэтым нельга пагадзіцца, хоць я і быў учора задаволены, што сёе-тое ўратаваў, “рэдагуючы” карэктурку з самім дырэктарам выдавецтва, і што яшчэ раз паказаў, што нас павінны паважаць²¹.

На жаль, страт, нанесеных часам, калі нельга было шчыра пісаць, не вярнуць. Я. Брыль, які жыў і друкаваўся ў таталітарнай дзяржаве, мусіў лічыцца з яе ідэалагічнымі патрабаваннямі, не мог іх ігнараваць. І таму з відавочным жалем ён прызнаецца, што *быў бы рад і ўдзячны сам сабе цяпер, каб не спаліў у 1949 годзе тое са сваіх запісаў, што тады лічылася, а сёння ўжо не лічыцца крамолай!.. Са страху – за дзяцей, за жонку, за сябе?*²² Сам Я. Брыль лічыць, што гэтага нельга апраўдаць.

“Пішу як жыву” – назва аднаго са зборнікаў Я. Брыля і адначасова ключ да творчасці пісьменніка, яго творчая максіма. Ён не хавае, што запісвае тое, што жыццё ўжо паспела распавесці. *Янка Брыль зазначае, што фантазія ў яго слабая, і на сюжэтны бок твораў ён ніколі не звяртаў увагі. Крытыкі так і пісалі, што ў Брыля поўная абыякавасць да сюжэта. Усе яго героі маюць сваіх прататыпаў, за кожным з іх стаяць пэўныя людзі*²³, – зазначае некалькі нават катэгарычна І. Крэнь. Сапраўды, у брылёўскіх мініацюрах сутнаснае месца аддаецца аўтагэматычным прызнанням і рэфлексіям, закранаецца праблема суадносін рэальнасці, памяці і выдумкі. Я. Брыль адкрывае сваю пісьменніцкую лабараторыю, расказвае пра тых, хто з’яўляўся прататыпам таго ці іншага героя: *Пра некаторых і пісаў ужо: пра Казака-Паганчыка з “Золаку...”, ён у спісе першы – Анцух Іван Сцяпанавіч, пра Чэндрэпа адтуль жа, які тут Бабарыка Іосіф Кандратавіч, пра Гаўрысёвага Мечыка – Мікіту з “Марылі”, а таксама Ёсіпа Ярмоліча ў “Байдунэх” (...)*²⁴.

Я. Брыль не толькі задумваўся над сваім месцам ў літаратуры, але дзяліўся з чытачом сваімі ўражаннямі ад працытанага. Пішучы пра іншых пісьменнікаў і паэтаў, ён менш за ўсё імкнуўся гаварыць

²¹ Я. Брыль, *Вячэрняе*, с. 61.

²² Тамсама, с. 29.

²³ І. Крэнь, *Кніга яго жыцця*, “Роднае слова” 1992, № 78, с. 121.

²⁴ Я. Брыль, *Вячэрняе*, с. 201.

пра іх значэнне ў развіцці сусветнай або нацыянальнай літаратуры. Ён найперш разважаў пра тое, як той ці іншы творца ўвайшоў у яго – чалавечае і творчае – жыццё, і якое месца заняў у ім²⁵. Адно з галоўных месц у мініяцюрах Я. Брыля займае роздум над старонкамі класікаў рускай літаратуры. Натуральна, у мініяцюрах вельмі часта сустракаюцца радкі пра Льва Талстога. Сярод запісаў Я. Брыля знаходзім таксама шмат анекдотаў з жыцця Уладзіміра Калесніка, Максіма Танка, Уладзіміра Караткевіча, Міхася Стральцова і многіх іншых пісьменнікаў і паэтаў.

Серафім Андрюк падкрэсліў, што брылёўскія літаратурныя партрэты вылучаюцца дакладнасцю і тонкасцю адчування адметнасці таленту, душэўнай адкрытасцю і шчодрасцю і, адначасова, патрабавальнасцю і прынцыповасцю²⁶. Дзве апошнія рысы з'яўляюцца адным з найбольш вызначальных момантаў адносін Я. Брыля да сучасных творцаў.

Зразумела, з часам у лірычны жанр Я. Брыля ўваходзілі новыя тэмы, як, напрыклад, з нейкай пары пісьменнік пачаў разважаць аб прамінанні і смерці. Важнае месца ў брылёўскіх мініяцюрах займаў яшчэ адзін момант яго жыцця, які асабліва выпукляецца ў творчасці пісьменнікаў, увайшоўшых у восень жыцця. Маюцца тут на ўвазе разважанні чалавека, які адчуваў боль і стому.

У “Жмені сонечных промяў” Я. Брыль гаворыць пра смерць і нярэдка пра пахаванне, выказвае свой сум, але як бы з пазіцыі назіральніка, які не адчувае сябе смяротным. Параўноўвае сітуацыі і крыху як бы здзіўляецца сваёй рэакцыі:

Адзін стары, бацька майго таварыша, гаварыў, паміраючы, што найбольш яму шкада расставацца з прыродай.

А мне было б з кнігамі... (...)

Але чаму я запісваю гэта спакойна? Сытая, вялая абыякавасць? Упэўненасць у нечым, што пераможа смерць?.. Ці проста таму, што я думаю пра гэта яшчэ ўсё адцягнана: “было б”?...²⁷

Відаць, росквіт чалавечага веку перамагае відавочнае. Побач з пісьменнікам людзі старэюць і паміраюць, але ён абаронены пакуль натуральнай жыццёвай сілаю. Хоць пры тым, аднак, аналізуе сябе знутры і прыходзіць да слухных высноў.

²⁵ С. Андрюк, *Самім сабою быць...*, [у:] *А жыццё – вышэй за ўсё. Літаратурна-крытычныя артыкулы. Нарыс творчасці*, Мінск 1992, с. 24ррм .

²⁶ Тамсама, с. 247.

²⁷ Я. Брыль, *Збор твораў: У чатырох тамах*, т. 4, с. 89.

Цыкл мініяцюр “Пра галоўнае” ўжо самой назвай сведчыць, што тут пісьменнік задумваецца над ці не самымі важнымі пытаннямі: пра жыццё і смерць. Запісы рабіліся ў 1960–1975 гадах, калі Я. Брылю было ўжо за сорок. *Пачынаю ўжо лічыць свае гады, нібы рублі пад канец камандзіроўкі...*²⁸ – прызнаецца пісьменнік, адчуваючы ўжо, відаць, што наперадзе часу менш, чым за плячыма. Аднак пісьменнік, разважаючы аб прамінанні, засяроджваецца над пытаннем пра шчасце і горыч свядомага існавання: *Якія жудасна шчаслівыя гады і дні нашай любові, дружбы, і як жа часта марнуем іх на пустое!*²⁹ Асэнсоўваючы жыццё, выказваючы прэтэнзіі да сябе, Я. Брыль апасродкавана звяртаецца да чытача, каб таксама задумаўся над тым, якія задачы ставіць перад ім жыццё і ці адпаведна чаканаму зместу яны выконваюцца.

Ва ўсіх сваіх кнігах Янка Брыль вядзе з чытачом шчырую размову пра складанасць людскога лёсу, пра супярэчнасці жыцця. Ён падкрэслівае, што часам, каб зразумець, што ж найгалоўнае, каб даражыць сям’ёй, сябрамі, прыродай і самім дарам жыцця, трэба глянуць на сябе збоку, з другой пазіцыі. Ад самога ж чалавека ў значнай ступені залежыць як пакіруе сваім жыццём. У штодзённых спробах схопіць птушку шчасця мы часта не заўважаем, што яно побач: у адносінах з блізкімі людзьмі, з прыродай. Янка Брыль якраз радуецца таму, што натуральнае і адвечнае: *ад сонца на дварэ, ад кнігі на сталае мне светла, цёпла*³⁰.

У выдадзенай у 2003 годзе кнізе Я. Брыля “З людзьмі і сам-насам” таксама пераважае роздум пра час і лёс чалавека. Аднак складаюць яе запісы, зробленыя пісьменнікам у салідным узросце, які ўсё часцей адчувае недахопы свайго арганізма. Ды ўзрост вызначаецца не гадамі, а – ўнутраным самаадчуваннем. Душой пісьменнік не старэе, а, здаецца, толькі сталее. У ім надалей жывая радасць перад адкрыццём новага, гарачая прага жыцця, якое ён прымае зацікаўлена, эмацыянальна ва ўсіх яго спектрах.

З кожным годам пісьменнік усё часцей мусіў развітвацца назаўсёды з людзьмі, якіх ведаў, з якімі ў яго былі ці то асабістыя, ці то творчыя дачыненні. Здаецца, ні адна смерць не засталася без водгуку. Размова пра прамінанне працягваецца і набывае новыя адценні ў кнізе “Блакітны зніч”, прысвечанай жонцы пісьменніка Ніне Міхайлаўне, якая памерла ў 2003 годзе. Здаецца, як ніколі раней, Я. Брыль раскры-

²⁸ Я. Брыль, *Запаветнае*, с. 394.

²⁹ Тамсама, с. 390.

³⁰ Я. Брыль, *З людзьмі і сам-насам*, с. 73.

вае перад чытачамі сэрца, распавядаючы пра сваё каханне, шлюбнае жыццё, хваробу і боль страты дарагога чалавека. Колькі ў кнізе светлых успамінаў, гэтулькі і сумных, кранаючых амаль фізічна. Аказваецца, і ў жыццярадасных людзей здараюцца моманты пачуцця самоты, безнадзейнасці, але яны мусяць пакутліва, настойліва іх пераадоць. І пісьменнік з мудрай пакарай піша між іншага:

Апошнія месца на роднай зямлі я аплаціў на дваіх рублямі, загадзя сабранымі з дзвюх ветэранскіх пенсіяў ды з маіх, жабрацкіх сэння, літаратурных заробкаў, так увайшоўшы ў незалежна-свабодны спакой на душы ад таго, што вось і ведаю, куды і да каго пайду. А ўжо калі ды як – нікому ж такога ведаць не дадзена...³¹

Вымушаныя развітанні з роднымі і сябрамі схіляюць да роздуму над уласным лёсам. Сапраўды, як падкрэсліла польская даследчыца Здзіслава Мукрановска: *Dostrzeganie i przeżywanie śmierci przyjaciół i osób bliskich jest pierwszym etapem uświadamiania sobie procesu własnego odchodzenia*³². Свядомасць непазбежнага адыходу ў Вечнасць абуджала ў пісьменніка натуральныя чалавечыя эмоцыі:

Я памру, а яны будуць жыць. Зайздрасць, крыўда і жах. Як быццам пайду толькі я адзін, а застануцца ўсе і назаўсёды.

Падумалася так увечары, ужо ў пасцелі, а запісаў, прачнуўшыся, у дзве гадзіны. (...)

– Во “думаннік”, во “мысляр”, калі ўжо проста не філосаф!..³³

Апошняя кніга Янкі Брыля – невялікі па аб'ёму зборнік, і як слушна заўважыла Вольга Бардзіян, *зусім не падобны да кніг, у якіх падсумоўваюцца набыткі жыццёвага і творчага шляху. Ён, як і папярэднія, “малады” і “мудры”. За ім было б лагічна чакаць наступных, з лірычнай споведдзю аўтара пра свет сваёй душы і тых, з кім быў знаёмы – блізка ці мімаходзь*³⁴.

Адразу прыходзяць думкі аб тым, што пісьменнік хацеў развітацца з чытачом па-свойму, мудра, радасна і цёпла. Аднак у назве кнігі “Парастак” можа быць прыхаваны і іншы падтэкст: сведчанне аб тым,

³¹ Я. Брыль, *Блакітны зніч. Лірычнае*, Мінск 2004, с. 55.

³² Z. Mokrąnska, *Młodość i starość. Studia o twórczości Jarosława Iwaszkiewicza*, Katowice 2009, s. 12.

³³ Я. Брыль, *З людзьмі і сам-насам*, с. 71.

³⁴ В. Бардзіян, “Парастак” Янкі Брыля, [у:] *Журналістыка – 2007: надзённыя праблемы. Перспектывы. Матэрыялы 9-й Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі*, Мінск 2007, с. 198.

што кніга павінна стаць пачаткам, зародкам новага. Можа, знясілены хваробай Я. Брыль ускладаў надзеі на тое, што зможа расказаць чытачу яшчэ болей. І сапраўды, здаецца, апошняе брылёўскае слова яшчэ невядома чытачу, бо ёсць яшчэ і невыдадзеныя дагэтуль яго запісы.

Лірычная творчасць Янкі Брыля пераконвае, што невялікі памер мініацюр не замінае выяўленню такіх жа шырокіх, важкіх жыццёвых сфер, якія прадстаўлены ў вялікіх творах. Яго лірычныя запісы *ўяўляюць сабой напружаны роздум пра сэнс чалавечага жыцця, пра свет, пра паяднанасць людзей і народаў, пра спалучанасць душы чалавечай з навакольнай прыродай*³⁵. Форма малой прозы дазволіла пісьменніку шчыра гаварыць з чытачом пра ўсё – важнае і другараднае, прыгожае і брыдкае. У лірычных запісах чуецца голас чалавека, які ўмеў цешыцца жыццём і даражыць ім. Кожная хвіліна, паводле пісьменніка, незвычайная, цудоўная. Сумныя ж моманты па кантрасту дазвалялі яму яшчэ глыбей адчуваць навакольную прыгажосць. І хаця такіх момантаў у жыцці Я. Брыля было шмат, але заставаўся ён пясняром радасці жыцця, якая перадавалася і чытачу.

ЛІТАРАТУРА

- Андраюк С., *Самім сабою быць...*, [у:] *А жыццё – вышэй за ўсё. Літаратура на-крытычныя артыкулы. Нарыс творчасці*, Мінск 1992.
- Бардзіян В., *“Парастак” Янкі Брыля*, [у:] *Журналістыка – 2007: надзённыя праблемы. Перспектывы. Матэрыялы 9-й Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі*, Мінск 2007.
- Брыль Я., *Блакiтны зніч. Лірычнае*, Мінск 2004.
- Брыль Я., *Выбраныя творы: У 3 тамах*, Мінск 1992, т. 1.
- Брыль Я., *Вячэрняе. Лірычныя запісы і мініацюры*, Мінск 1994.
- Брыль Я., *Дзе скарб ваш. Лірычная проза*, Мінск 1997.
- Брыль Я., *Жменя сонечных промняў*, Мінск 1965.
- Брыль Я., *Заветнае. Выбраныя творы*, Мінск 1999.
- Брыль Я., *Збор твораў: У 4 тамах*, Мінск 1968, т. 4.
- Брыль Я., *З людзьмі і сам-насам. Запісы, мініацюры, эсэ*, Мінск 2003.
- Брыль Я., *Муштук і папка. Апавяданні, мініацюры, маленькая сага*, Мінск 2008.

³⁵ Г. Тычко, *Нацыянальнае. Індывідуальнае. Агульначалавечае*, Беласток 2015, с. 22.

- Брыль Я., *На сцежцы – дзеці. Апавяданні, мініяцюры, эсэ*, Мінск 1988.
- Брыль Я., *Парастак. Запісы і эсэ*, Мінск 2006.
- Брыль Я., *Пасля першых старонак, [у:] Роздум і слова*, Мінск 1965.
- Гарэцкі Р., *Запаленае ім святло – нязгаснае*, “Народная воля”, 1 верасня 2006, [Электронны рэсурс]: Рэжым доступу: <http://www.nv-online.info/index.php?c=ar&i=162>, Дата доступу: 10.06.2015.
- Крэнь І., *Кніга яго жыцця*, “Роднае слова” 1992, № 78.
- Тычко Г., *Нацыянальнае. Індывідуальнае. Агульначалавечае*, Беласток 2015.
- Mokranowska Z., *Młodość i starość. Studia o twórczości Jarosława Iwaszkiewicza*, Katowice 2009.

STRESZCZENIE

MAŁE FORMY LIRYCZNO-PROZATORSKIE W TWÓRCZOŚCI JANKI BRYLA: OD “ŻMIENI SONIECZNYCH PROMNIAŃ” DO “PARASTKA”

W artykule mówi się o ewolucji gatunkowej i tematycznej krótkich utworów prozatorskich znanego pisarza białoruskiego Janki Bryła (1917–2006), nazywanych w terminologii białoruskiej „miniaturami lirycznymi”, które uprawiał w ostatnich czterdziestu latach życia. J. Bryl rozpoczyna od ulotnych zapisów swoich obserwacji i przemyśleń dotyczących życia codziennego i stopniowo zagłębia się w problematykę ogólnoludzką – losu, twórczości, przemijania, śmierci, przeznaczenia. W artykule podkreślono znaczenie i wpływ osobistych przeżyć Bryła na kształtowanie się jego pisarskiej osobowości oraz na sposoby ich wykorzystania w tego rodzaju prozie.

Słowa kluczowe: miniatura, przyroda, dziecko, język białoruski, patriotyzm, twórczość, przemijanie, śmierć.

SUMMARY

LYRICAL MINIATURES IN YANKA BRYL'S WORK: FROM “HANDFUL OF SUNLIGHT” TO “THE SHOOT”

The article discusses the genre and thematic evolution of short pieces of prose written by the famous Belarusian writer Yanka Bryl (1917–2006). They are known in the Belarusian terminology as “lyrical miniatures” and they were written in the last forty years of his life. Bryl begins with elusive records of his observations and thoughts about everyday life and gradually goes into general human issues, such as fate, creativity, passing of time, death, destiny. The article emphasizes the importance and influence of Bryl's personal experience on his formation as a writer and on the way the experience is used in this genre of prose.

Key words: miniature, nature, child, the Belarusian language, patriotism, creativity, passing of time, death.